

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΜΗ ΜΕΛΩΝ

BYZANTINOLOGIA. — Τὸ χρυσόβουλλον Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου καὶ τὸ φεουδαλικὸν δίκαιον εἰς τὸ Βυζάντιον. ὑπὸ **Ἀλ. Ν. Διομήδη**. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ κ. **Κ. Τριανταφυλλοπούλου**.

Σημασίαν ἐξαιρετικὴν διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν φεουδαλικῶν θεσμῶν εἰς τὸ Βυζάντιον ἔχει τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου τοῦ ἔτους 1449, ἐπικυρῶνον παραχώρησιν ὑπὲρ τῶν υἱῶν τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ (Πλήθωνος), Δημητρίου καὶ Ἀνδρονίκου, γενομένην εἰς αὐτοὺς προγενεστέρως δι' ἀργυροβούλλων τοῦ δεσπότη Πελοποννήσου Θεοδώρου Β'. Τὸ Χρυσόβουλλον τοῦτο ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Κουγέα εἰς τὰ Ἑλληνικά Ι (1928) σ. 371-400. Ἡ ἔκδοσις καὶ ἐρμηνεία τοῦ παλαιοῦ τούτου βυζαντινοῦ χειρογράφου εἶναι ὑποδειγματικὴ. Ἡ ἀνάλυσις καὶ ἐξήγησις τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν σκοτεινῶν ἐν αὐτῷ σημείων καὶ λέξεων, γίνεται ἀπὸ ἐρευνήτην ἔχοντα σαφεῖ γνῶσιν τῶν θεσμῶν τῆς βυζαντινῆς παρακμῆς. Ἐν τοῖς ἐπομένοις προσπαθῶ νὰ ἐξηγήσω σημεία τινα μόνον, χρήζοντα νομίζω εὐρυτέρας ἐξακριβώσεως. Ὅσον προχωρεῖ τὸ Βυζάντιον πρὸς τὸ τέλος, τόσον προβάλλει μᾶλλον ἔκδηλος ἡ ἐπίδρασις φραγκικῶν φεουδαλικῶν θεσμῶν, ἀλλοιούντων ἐν πολλοῖς τὸ κείμενον δίκαιον, τὰς συνηθείας τῶν πληθυσμῶν καὶ τὰς παλαιόθεν παραδεδεγμένας παραδόσεις.

Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος εἰσακούει εὐμενῶς τὴν δέησιν καὶ παράκλησιν τοῦ οἰκείου του Γεωργίου Γεμιστοῦ καὶ ἐπικυρώνει τὰς πρὸς αὐτὸν παραχωρήσεις τοῦ ἀδελφοῦ του δεσπότη Θεοδώρου, «δι' ἣν ἔχει καὶ εἰς ἡμᾶς ὁ αὐτὸς Γεμιστὸς καθαρὰν εὐνοίαν καὶ πίστιν...». Ἡ φράσις, ἀσυνήθης ἄλλοτε, ἀσφαλῶς εἶναι ἀπήχησις τῆς ἐννοίας «fidélité», ἐν χρήσει εἰς τὰς παραπλησίας παραχωρήσεις τῶν φράγκων ἡγεμόνων πρὸς τοὺς εὐνοουμένους πιστοὺς των καὶ ὑποταγμένους εἰς τὴν δεσποτείαν των ἄρχοντας. Ἡ αἰτιολογία δὲν εἶναι τυχαία. Ἡ ὑπόμνησις ἐξαίρει τὴν ὑπαρξίν σχέσεως ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης, τῆς ὁποίας ὁ χαρακτὴρ εἶναι ἠθικοπολιτικός.

Ἡ φράσις «ὁ οἰκεῖος τῇ βασιλείᾳ μου», δὲν ἀποτελεῖ ἀπλὴν φιλοφρόνησιν, ὅπως ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Κουγέας αὐτ. σ. 389. Δὲν νομίζω ὅμως ὅτι εἶναι «ἐνδειξις πραγματικῆς σχέσεως πρὸς τὴν αὐλήν, ὅτι εἶναι ἀπόρροια ἀνωτέρου τινὸς ἀξιώματος. Καὶ ἡ χρῆσις τῆς λέξεως «οἰκεῖος» ἔχει τὴν πηγὴν τῆς εἰς τὰς διαχύτους ἀνὰ τὴν ἀπὸ πλεόν τῶν διακοσίων ἐτῶν φραγκοκρατουμένην Πελοπόννησον συνηθείας. «Die Getreuen, die Gefolgschaft», οἱ σύντροφοι, οἱ ἀκόλουθοι τοῦ ἡγεμόνος κατὰ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα. Ἐξ αὐτοῦ οἱ Βυζαντινοὶ ἐδέχθησαν τὴν ἠθικὴν ἐννοίαν μόνον, χωρὶς τὴν πραγματικότητα τῆς σχέσεως, ἀποδίδοντες αὐτὴν μὲ τὴν λέξιν «οἰκεῖος». «Οἰκεῖος» σημαίνει πιστός, ἀφωσιω-

¹ Τὸ ἀργυρόβουλλον τοῦ δεσπότη Θεοδώρου τοῦ 1427 καὶ τὸ χρυσόβουλλον τοῦ 1428 τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ τὸ ἀργυρόβουλλον Δημητρίου Παλαιολόγου τὸ 1450 ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶτον εἰς τὸ Ἀρχεῖον Νεαπόλεως ἀπὸ τοῦ *Pasqual Placido*, *Tre diplomi bizantini del Grande Archivio di Napoli*, 1862.

μένος εἰς τὸν ἄρχοντα, ἔτοιμος νὰ τὸν ὑπηρετήσῃ χρεῖας τυχοῦσης. Ἐνθυμίζει τὴν φεουδαλικὴν σχέσιν τοῦ «*homme lige*», τοῦ ἀναλαμβάνοντος ὑποχρέωσιν τιμῆς ἔναντι τοῦ ἡγεμόνος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπορρέει τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ κατασταθὲν φέουδον. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ εἰς διάφορα σημεία τῆς Ἀλεξιάδος, ἐξελληνίζουσα τὴν λέξιν, γράφει «*λίγιος ἄνθρωπος*» ἐρμηνεύει δὲ τὴν σχέσιν μὲ τὴν λέξιν «*οἰκέτης*» «*ὑποχείριος*», χωρὶς ἐγγύτερον καθορισμόν. Εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς, μὴ ἀναπτύξαντας νομικῶς τοὺς φεουδαλικοὺς θεσμούς, ἀγνοήσαντας δὲ πάντοτε τὸ «*feudalnexus*» (*Lingenthal, Geschichte* σ. 277), τὸν μεταξὺ Ἡγεμόνος δηλ. καὶ χωροδεσπότη, — τοῦ «*vassal*», πανηγυρικῶς καθιερούμενον δεσμόν ἀμοιβαίας πίστεως καὶ προστασίας ἀφ' ἑνὸς δὲ ὑπηρεσίας, ἐξ ἄλλου, ἡ λέξις ἐκράτησε τὴν ἠθικὴν τῆς μόνον ἔννοιαν, ἄνευ ἀπιοτέρου νομικοῦ περιεχομένου, καὶ προσομοιάζον εἰς τὴν πολιτικὴν ἔννοιαν τῆς νομιμοφροσύνης, τοῦ «*loyalisme*» «*loyalty*». Ὅτι ἡ λέξις «*οἰκέτις*» δὲν ὑποδηλοῖ σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν Αὐλὴν, ἢ δὲν εἶναι παρακολούθημα ἀξιώματος, προκύπτει καὶ ἐκ τῆς συχνῆς χρήσεως τῆς λέξεως εἰς περιπτώσεις ἐντελῶς ἀσχετοῦς πρὸς κάθε αὐλικὴν ἐπικοινωνίαν. Ἐνδεικτικῶς παραπέμπω εἰς J.G.R., I 505. 509. M.M. III, σ. 225. IV, σ. 247, 249, 250, 257, 272. V, σ. 107, 108, 109, 110, 117, 119, 129, 133 καὶ πλεῖστα ἄλλα χωρία εἰς τοὺς τόμους III, IV καὶ V τῆς συλλογῆς M.M. Ἀποκαλυπτικὴ τῆς ἐννοίας «*οἰκέτις*», εἶναι καὶ ἡ περίεργος διατύπωσις τοῦ δεσπότη Ἀρτῆς Λεονάρδου III Τόκκου τοῦ ἔτους 1471, ἔχουσα ὡς ἐξῆς: «*οἰκεῖτε κατὰ πάντα καὶ ἡγαπημένε τῆς αὐθεντίας μου λίγιε κυβερνάτωρ...*» M.M. V, σ. 71.

Τὸ Χρυσόβουλλον τοῦ Κ. ἀναφέρει ὅτι «*Δημήτριος ὁ Γεμιστὸς κατέχει καὶ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς τὸ κάστρον τὸ Φανάριν, μετὰ πάσης τῆς αὐτοῦ νομῆς καὶ περιοχῆς καὶ ἄρχει οὗτος αὐτοῦ καὶ κεφαλαικεύει...*». Τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει διὰ τὸ χωρίον Βρύσιν, σχετικῶς πρὸς τὸν ἀδελφὸν Ἀνδρόνικον. (Περὶ τῶν παραχωρήσεων εἰς τὸν Γεμιστὸν διὰ τῶν ἀργυροβούλλων τοῦ δεσπότη Θεοδώρου, ἰδὲ καὶ Καλλιγᾶ, περὶ Δουλοπαροικίας εἰς Μελέται καὶ Λόγοι σ. 265 καὶ ἐπ.).

Ἡ ἔννοια τοῦ ὅλου χωρίου εἶναι νομίζω ἡ ἀκόλουθος.

Ἐν πρώτοις γίνεται ἡ παραχώρησις τοῦ Κάστρου Φανάριν μεθ' ὅλης τῆς εἰς αὐτὸ ἀνηκούσης περιοχῆς, παραχώρησις κυριότητος μὲ ὅλα τὰ ἐντεῦθεν πηγάζοντα δικαιώματα χρήσεως καὶ ἐκμεταλλεύσεως, εὐρυνόμενα ἀκόμη ὥς ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ κτήματος ἐγκατεστημένων παροίκων, δι' ὧν γίνεται ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς καὶ οἵτινες ἐπὶ πλεόν καταβάλλουν εἰς τὸν γεωκτῆμονα ὅ,τι κατὰ νόμον καὶ συνήθειαν ὀρίζεται ὡς ὑποχρέωσις.

Τὸ περιεχόμενον τῶν ὡς ἄνω δικαιωμάτων εἶναι φύσεως ἰδιωτικοῦ δικαίου. Αἱ ἐκ τῶν παροίκων ἀπολαβαὶ ἐκφράζουσαι ἀπτὴν ὕλικὴν ὠφέλειαν τοῦ ἄρχοντος, εἶναι αἱ συνήθεις εἰσφοραὶ αἱ βαρύνουσαι τὰς εἰς πρόνοιαν παραχωρουμένας γαίας, ἀντιστάθμισμα τῶν βαρῶν, τὰ ὁποῖα φέρει ὁ χωροδεσπότης, ὁ προνοητής.

Αἱ παραχωρήσεις ὅμως γαιῶν, αἱ πρόνοιαι, ἰδίᾳ ἀπὸ τῶν Κομνηνῶν καὶ ἐντεῦθεν, δὲν εἶναι μόνον ἐνδείξεις εὐνοίας καὶ παροχῆς ὠφελημάτων. Αἱ πρόνοιαι ἔχουν καὶ περιεχόμενον δημοσίου δικαίου, ὁσημέραι ἐντεινόμενον καὶ εὐρυνόμενον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν διασπαστικῶν τῆς κυβερνητικῆς συγκεντρώσεως ρευμάτων

καὶ κατὰ μίμησιν τῶν πολιτικῶν συστημάτων, τὰ ὅποια παρακολουθήσαντα τοὺς Σταυροφόρους, ἐφηρμόζοντο εἰς τὰς ὑπὸ Φράγκων διοικουμένης χώρας. Εἰς τὴν Δύσιν ἡ παραχώρησις φεούδου γίνεται διὰ τοῦ λεγομένου "*contrat féodal*," (*Esmein*, *Hist. d. Dr.* σ. 192 καὶ ἐπ.), ἐπισήμου ἀμοτεροβαροῦς πράξεως καθιερωμένης ὑπὸ τοῦ ἐθίμου, ἀναγνωρισθείσης βραδύτερον ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους νομοθεσιῶν, δημιουργούσης ἀμοιβαίας ὑποχρεώσεις πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως μὲ ἐκατέρωθεν δικαιώματα καὶ καθήκοντα. Ἡ λεγομένη "*Belehnung*," "*investiture*," συντελουμένη μὲ πανηγυρικοὺς τύπους, πράξις καθαρῶς πολιτικοῦ χαρακτῆρος, ἔμεινε ξένη εἰς τὸ Βυζάντιον. Ξένη ἐπίσης ἡ ἐκατέρωθεν δέσμευσις διὰ σαφῶν νομικῶν κανόνων.

Ἡ παραχώρησις προνοίας ἔμεινεν οὕτως εἰς τὸ Βυζάντιον μονομερὲς πράξις τοῦ Ἡγεμόνος, ἐνεργοῦντος ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς μὴ ἀμφισβητουμένης κυριαρχίας του. Δὲν μειώνει τὴν ἐξουσίαν, ἐὰν εἰς τὸ, ὅπως γράφουν, ἀπολύμενον χρυσόβουλλον, ἀναφέρεται πολλάκις ὅτι προβαίνει εἰς τοῦτο ὁ Αὐτοκράτωρ «κατὰ δέησιν καὶ παρακλήσιν». Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Δύσιν τὸ Κράτος διετήρησεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν, παρὰ τὴν προϋούσαν του ἐξάρθρωσιν, πάντοτε σχετικὸν τοῦλάχιστον κύρος καὶ ἐξουσίαν μὴ ἐκμηδενισθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἀποχωριστικῶν παραγόντων.

Μὲ τὰς λέξεις «καὶ ἄρχει οὗτος (ὁ Γεμιστὸς) αὐτοῦ (τοῦ κάστρου δηλ. καὶ τῆς περιοχῆς του) καὶ κεφαλατικεύει», παρουσιάζει ὁ Αὐτοκράτωρ τὴν πολιτικὴν πλευρὰν τῆς παραχωρήσεως. Εἰς τοὺς μετὰγενεστέρους χρόνους, ὁ ἀνώτερος δημόσιος λειτουργός, ὁ προϊστάμενος τῆς διοικήσεως περιφερείας τινὸς «κεφαλατικεύει» ἐκ τοῦ κεφαλῇ (*Dölger Finanzv.* σ. 50 καὶ ἐπ., *Heisenberg*, *Aus der Lit. d. Paläologenzeit* σ. 68 κἑξ.). Ὁ κεφαλατικεύων εἶναι ἡ ἐξέλιξις τοῦ παλαιοῦ στρατηγοῦ τῶν θεμάτων — ὁ τίτλος τοῦ ὁποίου ἐξέπεσε μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς θεματικῆς ὁργανώσεως — τοῦ δυνάστη καὶ κατεπάνω τῶν κατόπιν ἐπαρχιῶν (ιδὲ καὶ ὅσα ἐνδιαφέροντα ἐπὶ τοῦ προκειμένου γράφει ὁ *Stein*, *Spätbyz.* σ. 21 καὶ ἐπ.).

Κεφαλατικεύει ὁμως, δηλ. ἄρχει καὶ ἐξουσιάζει, ὅχι μόνον ὁ πρὸς τοῦτο παρὰ τοῦ κέντρου ἐντεταλμένος λειτουργός, ἀλλὰ ἀφ' ἧς αἱ πρόνοιαι ἀνεπτύχθησαν καὶ οἱ κάτοχοι αὐτῶν ἀνῆλθον εἰς κύρος καὶ δύναμιν, καὶ ὁ «προνοητής», ὁ ἰσχυρὸς χωροδеспότης, ὅστις, ἐπὶ τοῦ χρυσοβούλλου στηριζόμενος, ἀσκεῖ ἰδίαν πλέον δικαιοδοσίαν ἐντὸς τῆς ἀκτίνος τῆς περιοχῆς του. Αὐτὸς ἀναπληροῖ τοῦ κράτους τὴν διοίκησιν, τηρεῖ τὴν τάξιν, συντηρεῖ στρατιωτικὴν δύναμιν, εἰσπράττει τοὺς παραχωρηθέντας εἰς αὐτὸν φόρους καὶ ἄλλα δοσίματα — πλὴν τῶν τυχόν ἐπιφυλαχθέντων ὑπὲρ τοῦ Κράτους ἢ ὠρισμένων εἰδικῶν σκοπῶν, ὅπως εἶναι ἡ καστροκτισία, κατεργοκτισία — ὅπως καὶ τὸ λεγόμενον «κεφαλατίκιον» πιθανώτερον εἶδος κεφαλικοῦ φόρου ὀφειλομένου εἰς τὸν κεφαλατικεύοντα ὡς κεφαλὴν τῆς ἀρχῆς (ιδὲ *Ostrogorsky*, *Steuergemeinde* σ. 52) καὶ ὅχι τέλεσμα τῆς γῆς (ὅπως γράφει ὁ *Καλλιγᾶς*, *Δουλοπαροικία* σ. 267, ιδὲ καὶ *Dölger* αὐτ. σ. 51).

Ἡ ἔκφρασις «ἐκδουλεύειν» εἶναι συνέπεια τῆς παραχωρήσεως (ιδὲ ἐπὶ τοῦ θέματος τὰς παρατηρήσεις τοῦ Κουγέα αὐτ. σ. 386 καὶ ἐπ.). Ἡ φεουδαλικὴ σύμβασις εἰς τὴν Δύσιν — *Le contrat féodal* — ἐπέβαλεν εἰς τὸν παραχωρησιοῦ-

χον, τὸν *vassal*, ὑποχείριον κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν, τὴν μὲ πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν — *foi et hommage* — ἐκπλήρωσιν πρὸς τὸν κυρίαρχόν του, ἀφ' οὗ ἀπέρρεον τὰ δικαίωμά του, τῶν ἀναληφθέντων στρατιωτικῶν καὶ ἄλλων καθηκόντων. Ἡ ὅλη στρατιωτικὴ συγκρότησις ἄλλως τε ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς παρὰ τῶν φεουδαρχῶν συντηρουμένης δυνάμεως. Ὁ θεσμὸς αὐτός, ἀναπτυχθεὶς εἰς τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τοὺς Κομνηνοὺς, ἔμεινεν ὁπωσδήποτε ἀρρύθμιστος καὶ ὁ ἐντεῦθεν δεσμὸς χαλαρός, χωρὶς ποτε ν' ἀποκτήσῃ σταθερωτέραν μορφήν. Τὴν πρὸς τὸν Ἡγεμόνα σχέσιν αὐτὴν οἱ Βυζαντινοί, ποτισμένοι μὲ ρωμαϊκὰς ἀντιλήψεις προσεπάθησαν νὰ στηρίξουν εἰς δεδομένας ἤδη νομικὰς ἐννοίας. Ἀρρήκτως προσεκκολλημένοι εἰς τὸ σύστημα τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ὁ νοῦς των δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ μορφώσῃ νέας νομικὰς ἐννοίας, προσηρμοσμένας εἰς τὸ δημιουργούμενον ἀπὸ τὴν κίνησιν τῆς ζωῆς πραγματικὸν καθεστῶς. Ὁ Κίνναμος, δόκιμος συγγραφεὺς καὶ πρακτικὸς πολιτικός, ἀποδίδει εἰς τὴν Ἱστορίαν του (ἐκδ. Βόννης, σ. 220) τὴν ἐννοίαν αὐτήν, συγγενῇ πρὸς τὴν *vassalité*, ἣτις περιέχει σχέσιν ἐξαρτήσεως, μὲ ἐννοίαν οἰκείαν εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὸ ἰσχυρὸν δίκαιον, «διομολογεῖν δουλείαν» «δουλείαν τῷ βασιλεῖ διωμολόγηκε». Ἐκτοτε ἡ ἔκφρασις πρέπει νὰ ἐγενικεύθῃ καὶ τὸ «ἐκδουλεῖν» κατέληξε νὰ σημαίνῃ ἐκτελεῖν τὴν ἐγκειμένην εἰς τὴν πρόνοιαν ὑποχρέωσιν συντηρήσεως στρατιωτικῆς δυνάμεως ἐκ τῶν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς χωροδεσποτείας του ἀνθρώπων του. Ὁρθότατα ὁ Κουγέας σ. 388 τονίζει ὅτι αἱ περὶ τῆς τύχης τῶν παραχωρήσεων μετὰ θάνατον διατάξεις τοῦ χρυσοβούλλου, εἶναι ἀπόρροια Δυτικῆς ἐπιδράσεως. Ὁ ἰδιότυπος βυζαντινὸς φεουδαλισμὸς δὲν ἀπεδέχθη ὡς γενικὸν κανόνα δικαίου, ἰδιαίτουσαν διαδοχὴν εἰς τὸ παραχωρηθὲν κτῆμα, τοῦ ὁποίου ἡ παραχώρησις ἄλλως τε ἀρχικῶς ἦτο ἀνακλητὴ (*Vasiliev, Byz. VIII* σ. 590), οὔτε ἐδέχθη κατ' ἀρχὴν τὸ ἀδιανέμητον τοῦ κτήματος.

Τὰ παραχωροῦντα ἢ ἐπικυροῦντα παραχωρήσεις προνοίας χρυσόβουλλα, προδήλως ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε κοινὸν δίκαιον κανονίζον τὰ τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς, περιελάμβανον εἰδικὰς διατάξεις, αἵτινες ἐρρύνμιζον ἐν προκειμένῳ ταύτην. Ἀναφέρω ὡς παράδειγμα τὸ χρυσοβ. Ἀνδρονίκου Β. Παλαιολόγου, ἔτους 1299 (M. M. V. σ. 89) ἐπικυροῦντος τὴν περὶ τὰς Σέρρας οἰκονομίαν τοῦ Γεωργίου Τρουληνοῦ, ἵνα «κατέχη τὴν τοιαύτην γῆν ὡς γονικὴν... ὀφείλει δὲ παραπέμπειν ταύτην καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ὀσφύος παῖδας καὶ κληρονόμους αὐτοῦ...» Χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου Γ' 1338 M. M. V. σ. 107 τοῦ αὐτοῦ χρυσοβούλλου ἔτους 1343 αὐτ. σ. 109 καὶ ἐπ. ἄξιον παρατηρήσεως διὰ τὴν διατύπωσιν «διορίζεται ἡ βασιλεία μου, ἔξει τὴν ἄδειαν (ὁ ὑπὲρ οὗ ἡ ἐπικύρωσις τῆς οἰκονομίας Ἰωάννης ὁ Πανάρετος) παραπέμψαι ταύτην καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ὀσφύος παῖδας καὶ κληρονόμους αὐτοῦ...». Ὁμοίως χρυσόβουλλον τοῦ βασιλέως τῆς Σερβίας Στεφάνου Δουσάν ἔτους 1343 M. M. V. σ. 110, ἀκολουθοῦντος πιστῶς τοὺς ἐφαρμοζομένους εἰς τὸ Βυζάντιον κανόνας.

Εὐρύτερον καὶ σημαντικώτερον εἶναι τὸ ἀργυρόβουλλον τοῦ δεσπότη Θεόδωρου Β' τοῦ 1428, τὸ παραχωροῦν εἰς τὸν πατέρα Γεμιστὸν «τὸ κάστρον καὶ τὴν χώραν τοῦ Φαναρίου». Ὁρίζει τοῦτο τὴν μετὰ θάνατον διαδοχὴν, τονίζον ὅτι αὕτη θ' ἀκολουθήσῃ τὴν ἐξ ἀρρενογονίας μόνον γραμμήν. Τὴν αὐτὴν διάτα-

ξιν περιέχει καὶ τὸ χρυσόβ. τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ ἔτους 1449. «Μετὰ δὲ τὴν ἑκατέρου αὐτῶν — δηλ. τοῦ Δημητρίου καὶ Ἀνδρονίκου Γεμιστοῦ — τελευτὴν, ἐπιλήψονται τῶν τοιούτων... καὶ οἱ ἕξ αὐτῶν ἑσόμενοι γνήσιοι παῖδες, ἄρρενές τε καὶ ἕξ ἀρρενογονίας κατὰ διαδοχὴν..., οὕτω μέντοι ὥστε ἓνα μὲν τοῦ Φαναρίου, ἓνα δὲ τῆς Βρύσεως, τοὺς πρεσβυτάτους δηλονότι τῶν ἀπὸ γένους ἑκατέρου αὐτῶν ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ τούτων ἑκάτερον τελευτήσαντα αὐθις ἓνα ὁμοίως διαδέχεσθαι, καὶ τοῦτο οὕτως αἰεὶ γίγνεσθαι, ἄχρις ἂν τις τῶν ἀπὸ γένους τοῦ αὐτοῦ Γεμιστοῦ ἄρρην τε καὶ ἕξ ἀρρενογονίας γεγωνὸς ὑπολείπηται».

Ἀνατρέπεται δηλ. εἰς τὴν εἰδικὴν αὐτὴν περίπτωσιν τὸ κοινὸν δίκαιον, ἀναφορικῶς πρὸς τὴν μετὰ θάνατον τύχην τῶν παραχωρήσεων «Φανάριν» καὶ «Βρύσιν». Παραμένουν ταῦτα ἀδιανεμέμητα καὶ περιέρονται εἰς μόνον τοὺς ἕξ ἀρρενογονίας ἀπογόνους καὶ δὴ τοὺς πρεσβυτάτους μέχρις ἐξαφανίσεως τοῦ γένους. Τίθενται οὕτω κανόνες προσιδιάζοντες ἐντελῶς εἰς τὸ φεουδαλικὸν δίκαιον τῆς Δύσεως, ἀναγνωρίζονται δὲ αἱ ἀρχαὶ τοῦ λεγομένου "droit d'aïnesse," καὶ τὸ "privilège de masculinité," ἀρχαὶ ἐφαρμοζόμεναι ἐν Πελοποννήσῳ μετὰ τὴν Φράγκων ἀρχόντων, κυρίων τῶν συσταθέντων φεούδων. Ἀσφαλῶς ἡ περίπτωσις δὲν θὰ ὑπῆρξε μεμονωμένη, παρόμοιαι δὲ ρυθμίσεις θὰ ἐγένοντο πολλάί, τὰ ἴχνη τῶν ὁποίων πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν εἰς ἀνέκδοτα ἀκόμη ἔγγραφα. Δεῖγμα καὶ τοῦτο τῆς συντελουμένης βαθείας ἀλλοιώσεως τῶν θεσμῶν. Τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Κωνσταντίνου ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς εἶναι ἄξιον ἰδιαζούσης μελέτης.